

УДК [282:271.5(477.83/.86)]"189/190"

DOI: 10.33402/ukr.2023-37-67-79

Андрій ПЕТРАШ

*провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу
Національного заповідника «Давній Галич»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6929-1844>
e-mail: Dertasiel@email.ua*

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ

*доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5897-0785>
e-mail: oleh.zhernokleiev@pnu.edu.ua*

ІДЕЯ, СТРУКТУРА І СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ МАРІЙСЬКИХ СОДАЛІЦІЙ У ГАЛИЧИНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено спробу схарактеризувати особливості марійських содаліцій у контексті суспільної діяльності Товариства Ісуса в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Зазначено, що марійська содаліція – це релігійне товариство мирян, об'єднаних за певною професійною або соціальною належністю, кожна з таких конгрегацій мала свій статут і перебувала під керівництвом церковної влади. Встановлено, що марійські содаліції – це найпоширеніший тип духовних об'єднань, які засновували і якими опікувалися єзуїти, а заснування релігійних товариств – особлива частина місіонерського служіння Товариства Ісуса. Акцентовано, що єзуїти не тільки засновували содаліції, а й очолювали їх і постійно дбали про їхній розвиток. На основі статутів та тогочасної періодики проаналізовано суть і мету створення цих релігійних конгрегацій у Галичині.

Окрему увагу приділено питанню ролі марійських содаліцій як католицької відповіді на тогочасні суспільні питання й запити, зокрема як альтернативи соціалістичним рухам. З'ясовано, що в цих конгрегацій була специфіка, оскільки вони не тільки залучали своїх членів до певних релігійних практик у межах Церкви, але були спробою поєднати релігійне життя особистості з її суспільною діяльністю. На основі папських енциклік визначено вплив соціального вчення Лева ХІІІ на форми місіонерського служіння Товариства Ісуса. Зауважено, що суспільна праця ордену єзуїтів була частиною культурних заходів, які відбувалися на той час у Римо-Католицькій Церкві. Використано загальнонауковий підхід, що вміщує різноманітні методи дослідження, зокрема аналіз та синтез джерел, індукція і дедукція. Також дотримано принципів історизму, об'єктивності, всебічності, цілісності й системності. Виснувано, що заснування марійських содаліцій було спробою зменшити бар'єр між Католицькою Церквою та мирянами, залучаючи останніх до більш активної релігійної і суспільної діяльності.

Ключові слова: марійська содаліція, Римо-Католицька Церква, релігійні конгрегації, Товариство Ісуса, єзуїти, Галичина.

Діяльність марійських содаліцій під керівництвом єзуїтів заслуговує окремої уваги. Це була одна з особливих форм суспільної діяльності Товариства Ісуса та важлива частина його духовної праці. Залучення мирян до активної участі в релігійному житті стало частиною соціальної політики Римо-Католицької Церкви в останній чверті XIX – на початку XX ст. Заснування релігійних конгрегацій – одна з форм такої діяльності.

Інформацію про діяльність марійських содаліцій можна знайти в історичних дослідженнях, присвячених Товариству Ісуса. Про їхню роль і значення у суспільному житті писав історик Товариства Ісуса о. Станіслав Заленський (Stanisław Załęski) (Załęski, 1886). Серед сучасних праць, присвячених цим релігійним конгрегаціям на теренах Галичини, особливої уваги заслуговує фундаментальне дослідження о. Станіслава Цешлака (Stanisław Cieślak), у якому детально розглянуто діяльність марійських содаліцій під керівництвом ордену єзуїтів. Окрема частина книги присвячена ролі Римо-Католицької Церкви й Товариства Ісуса в політичному та культурному житті Галичини (Cieślak, 2013). Важливе джерело для дослідника – часопис «Sodalis Marianus», розрахований на тогочасну інтелігенцію і присвячений тогочасним суспільним та моральним питанням. У ньому міститься інформація, яка стосується функціонування релігійних конгрегацій, відповідей на поширені серед католиків запитання про церковні товариства. Основна частина опублікованого матеріалу стосувалася марійських содаліцій у Галичині, а також звітів про їхню діяльність. У часописі міститься значна частка джерел для дослідження. Проблематику існування релігійних конгрегацій порушують такі дослідники: Елдер Муллан (Elder Mullan) (Mullan, 1912), Катажина Кжиштофек (Katarzyna Krzysztofek) (Krzysztofek, 2013), Владзімеж Лавшук (Włodzimierz Lawszuk) (Lawszuk, 2014), о. Едвард Кабат (Edward Kabat) (Kabat, 1996), Аліція Пушка (Alicja Puszka) (Puszka, 2009; Puszka, 2018) о. Людвік Гжебень (Ludwik Grzebień) (Grzebień, 1996), Тетяна Шевченко (Шевченко, 2005), Андрій Петраш (Petrash, 2022; Петраш, 2022a; Петраш, 2022b).

Мета статті – схарактеризувати марійські содаліції як один із видів релігійних товариств, що існували в Галичині, зокрема описати історію і мету їхнього існування, проаналізувати структуру, виокремити типи конгрегацій, зазначити їхню роль і суспільне значення в кінці XIX – на початку XX ст.

Перша марійська содаліція¹ була створена в Римі 1563 р. (Tarnowski, 1917, s. 195). Її засновник, єзуїт і вчитель римського колегіуму Ян Левніс (Jan Leunis) утворив невеликий гурток учнів, які після уроків збиралися на молитви, духовні співи й різні духовні читання. Поступово до них почало приєднуватися все більше і більше учнів. Уже згодом, 5 грудня 1584 р., папа Григорій XIII буллою «Omnipotentis Dei» урочисто підніс цю солідацію до статусу «Prima primaria Congregationis», тобто «Першої з перших конгрегацій». Це означало, що вона ставала головною серед наявних і майбутніх марійських содаліцій у всьому світі (Bartymowski, 1917, s. 253–254). Очоловати її повинен був генерал Товариства Ісуса. Понтифік також надав їй членам відпустити, а генералові – право укладати статuti та засновувати при колегіях єзуїтів нові марійські содаліції у світі. За декілька років буллами

¹ Існують різні версії їхньої назви. Трапляються терміни «конгрегація маріанська», «содаліція маріанська». Подекуди в українських текстах можна побачити термін «марійська дружина». В англомовній історіографії марійська содаліція називається «Sodality of our Lady».

«Superna Dispositione» від 5 січня 1586 р. і «Romanum decet Pontificem» від 29 вересня 1587 р. папа Сикст V (Sixtus PP. V) розширив повноваження содаліцій. Відтоді до їхнього складу вже могла входити не тільки молодь, яка виховувалася у навчальних закладах єзуїтів, а й інші стани суспільства. Згодом було проголошено бреве папи Климента VIII (Clemens PP. VIII) від 30 серпня 1602 р., яке надавало право Товариству Ісуса засновувати марійські содаліції при будь-якому місійному домі ордену. Ще пізніше папа Григорій XV (Gregorius PP. XV) буллою «Alias quo» від 15 квітня 1621 р. остаточно підтвердив надані його попередниками привілеї (Załęski, 1886, s. 6–8). Спершу членами содаліцій могли ставати тільки чоловіки, але 1751 р. папа Бенедикт XIV (Benedictus PP. XIV) дозволив засновувати такі самі об'єднання серед жінок. Загалом метою цих об'єднань було виховання католицької еліти серед усіх верств населення (Cieślak, 2013, s. 155–156). Содаліції виконували і релігійну, і соціальну функції, оскільки не тільки зобов'язували людей брати участь у релігійних процесіях, а й залучали до духовного самовдосконалення та активної участі в суспільному житті (Załęski, 1886, s. 9).

На землях Речі Посполитої єзуїти заснували першу марійську содаліцію в Познані 1574 р. (Tarnowski, 1917, s. 195). Згодом нові конгрегації виникли у Вільні, Полоцьку, Браневі, Любліні, Сандомирі, Кракові. Остання заснована в листопаді 1601 р. серед студентів Краківської академії, за деякий час до неї почали вступати навіть професори і священники. Серед її членів згадані Йосиф Велямин-Рутський і Ярема-Михайло Вишневецький (Jeremi Michał Wiśniowiecki) (Bartymowski, 1917, s. 254–255). Розвиток марійських содаліцій у Галичині призупинився разом із заборною Товариства Ісуса 1773 р. Упродовж першої половини XIX ст. орден не приділяв питанню релігійних товариств особливої уваги. Зокрема, 1820–1848 рр. у Галицькій провінції Товариства Ісуса існувало тільки три марійські содаліції: у Тернополі, Львові й Новому Сончі, до того ж винятково при навчальних закладах ордену. Натомість у другій половині XIX ст. ситуація поступово змінюється – єзуїти активно розгортають суспільно-харитативну діяльність у Галичині. Це стає особливо помітним в останній чверті XIX ст., коли Товариство Ісуса починає засновувати марійські содаліції при кожному своєму місійному домі. Очевидно, така динаміка пов'язана з понтифікатом Лева XIII (Leo PP. XIII) і його активною соціальною політикою.

Передовсім потрібно назвати два важливі документи, які видав Лев XIII. Перший – це бреве «Frugiferas inter Sodalitates», опубліковане на честь 300-го ювілею від створення першої марійської содаліції в Римі. У ньому йшлося про її важливу суспільну роль. Відзначив публікацію бреве о. С. Зеленський, який написав статтю, присвячену історії марійських содаліцій і їхній важливості в суспільстві (пор.: Załęski, 1884; s. 229–337; Załęski, 1885, s. 42–57). Другий документ – енцикліка «Rerum Novarum», де Папа Римський закликав окремі суспільні стани прислухатися один до одного і співпрацювати як єдине ціле, протиставляючи ці ідеї соціалістичній концепції класового антагонізму (Геник, 2016, с. 9). Для цієї ролі підходили содаліції, адже вони були призначені для кожного окремого класу, але антагонізму між різними станами суспільства не виникло, оскільки всі содаліси належали до єдиної структури і були об'єднані в єдине ціле католицьким віросповіданням. Динаміка заснування нових марійських содаліцій у всьому світі стає очевидною, якщо подивитися на статистику агрегованих² нових

² Тобто, канонічно долучених, символічно об'єднаних у єдину спільну содаліцію.

марійських содаліцій до римської «Prima Primaria». Якщо впродовж 1826–1886 рр. Товариство Ісуса агрегувало до неї 14 359 конгрегацій, то з 1886 р. по 1912 р. – 19 215 (Bartymowski, 1917, s. 257). Імовірно, що такий значний приріст у кінці XIX – на початку XX ст. був зумовлений активною соціальною політикою папи Лева XIII.

Ідея марійської содаліції ґрунтувалася на спробі об'єднати всю структуру суспільства незалежно від статі, віку, суспільного стану чи професії (Tarnowski, 1917, s. 196). Головна мета, яку ставило перед собою Товариство Ісуса, – залучити якнайрізноманітніші стани до більш активного духовного життя в лоні Католицької Церкви і їхнє виховання в католицькому дусі. Содаліція, як зазначав о. С. Заленський, мала на меті: «... витворити людей глибоких переконань, для яких релігія не була би формою, але самою частиною життя, джерелом чину і посвячення» (Załęski, 1886, s. 10). Тобто, мова про те, що католицька віра не повинна зводитися до формального відвідування костелу, а бути невід'ємною частиною повсякденного життя особистості. Особливості марійських конгрегацій можна продемонструвати на прикладі статуту Коломийської марійської содаліції панів, який затвердили 1904 р. провінціал³ о. Владислав Ледуховський (Włodysław Ledóchowski) і кардинал Ян Пузина (Jan Puzyna). У статуті зазначено, що конгрегація релігійна, бо перебуває під керівництвом духовних осіб та зобов'язує до певних церковних обрядів, і суспільна, бо виховує гідних представників свого стану, які мають гідним прикладом надихнути інші стани і так робити кращим усе суспільство (АТJКr-5, к. 4–6).

Важливою особливістю содаліцій, яка відрізняла їх від інших релігійних товариств, було те, що до їхнього складу могли входити тільки люди, що належали до однієї суспільної групи або однієї професії. До прикладу, існували содаліції панів, пань, панянок, академіків, ремісників тощо. Завданням їх усіх було плекання християнських чеснот відповідно до свого суспільного або професійного покликання. Наприклад, Содаліції матерів були покликані виховувати в жінок, які до них належали, материнські чесноти, якості хорошої дружини та доброї господині дому (Naduch, 1908, s. 122–123).

Існували різні типи марійських содаліцій: для молоді, дорослих і роз'єднаних. До першого належали содаліції для учнів і учениць, гімназистів та гімназисток, а також ремісничої молоді; до другого – для інтелігенції, робітників, міщан, селян тощо; особливість третього – у їхньому складі були люди з різних населених пунктів. Статут рекомендував, щоб їхня територія перебувала в межах офіційного адміністративного поділу, тобто певної політичної, економічної або релігійної спільноти, наприклад дієцезії або кількох деканатів (пор.: Naduch, 1915a, s. 32–37).

У релігійні товариства переважно могли вступати люди без обмежень віку, статі або суспільної групи. Натомість содаліції – об'єднання, призначені для конкретної групи людей. В ідеалі на кожен стан суспільства мала б існувати власна конгрегація, але всі вони були канонічно поєднані з першою содаліцією «Prima Primaria» (Tarnowski, 1917, s. 195–196; АТJКr-5, к. 7). У цьому полягав цікавий парадокс: не відбувалося змішування станів і не порушувалася традиційна структура суспільства, але всі його представники ставали єдиним цілим, духовно об'єднаним під началом першої содаліції.

³ Провінціал – суїт, який керує провінцією ордену.

Чоловіків, які належали до содаліцій, називали содалісами, а жінок – содалісками (Schneyder, 1917, s. 205). Одна і та сама людина не могла бути у складі більше ніж однієї конгрегації, хоча теоретично могла підходити за своїм статусом до кількох. Наприклад, одружений чоловік, який працював в академічній сфері, теоретично міг належати до Содаліції панів і Содаліції академіків, але вступити можна було тільки в одну. Бути членом кількох не мало сенсу, оскільки вони і так канонічно були єдиним цілим (Rozmaitości..., 1909, s. 288). Упродовж історії содалісами ставали представники найрізноманітніших прошарків суспільства: від учнів та купців до монархів і Римських Пап (Załęski, 1886, s. 12). Якщо йдеться про кінець XIX ст., то хотілося би відзначити факт, що до однієї із краківських конгрегацій належали Андрій Шептицький, майбутній митрополит Української Греко-Католицької Церкви, і Адам Стефан Сапіга (Adam Józef Sapieha), майбутній митрополит Краківський (Cieślak, 2013, s. 161).

Засновуючи товариства серед мирян, єзуїти ставили за мету залучити людей до соціально-духовної діяльності, яка би сприяла особистісному розвитку людини, а також більшому взаємозв'язку між прихожанами й духовенством. Треба вказати і на той факт, що однією з цілей релігійних товариств було протистояння соціалістичній пропаганді. Наприклад, о. С. Заленський, коли писав про релігійні товариства у Станіславові, зазначав, що «до товариств і братств католицьких були залучені всі верстви і стани; з яким піднесенням духу віри і благочестя, з якою перешкодою для розвитку соціалізму та радикальних доктрин, легко зрозуміти» (Załęski, 1906, s. 1019–1020). Після проголошення папської енцикліки «*Rerum Novarum*» 1891 р. єзуїти почали засновувати товариства серед представників робітничого класу і проводити серед них душпастирську роботу (Pyszka, 1996, s. 7). Самі содаліси також повинні були протистояти впливу соціалізму в суспільстві й опікуватися робітничими об'єднаннями, проводити для них наукові читання, уроки грамотності, надавати безплатну медичну і правову допомоги тощо (АТЖКр-1, к. 9). Католицька Церква в такий спосіб намагалася утримувати свій вплив серед населення та зменшувати антагонізм між класами, який породжували соціалістичні ідеї.

Зазвичай єзуїти засновували содаліції в містах, у яких мали місійні доми. Також вони могли утворювати їх під час місії або реколекцій в окремих населених пунктах. Одним із найактивніших єзуїтів, які займалися цим у вказаний період, був уже неодноразово згаданий історик ордену о. С. Заленський (Hr. Tarnowski, 1906, s. 595). Окрім нього, заснуванням і розвитком содаліцій у Галичині найбільше займалися: Маріан Моравський (Marian Morawski), Стефан Братковський (Stefan Bratkowski), Мартін Чермінський (Marcin Czerwiński), Станіслав Мелох (Stanisław Mieloch) (Cieślak, 2013, s. 158–159).

Австрійська влада не перешкоджала діяльності релігійних організацій, хоча певні проблеми виникали зі шкільними конгрегаціями, оскільки державний закон від 15 листопада 1867 р. забороняв учням вступати в будь-які товариства. Так, наприклад, у Станіславові марійська Содаліція для студентів на деякий час була змушена припинити діяльність через вимоги шкільної дирекції, яка апелювала якраз до зазначеного закону (Cieślak, 2013, s. 198–200).

Єзуїти писали й видавали різну літературу для содаліцій, зокрема статuti, статті із правилами поведінки (АТЖКр-3, s. 1–24). Загальні правила для всіх марійських содаліцій час від часу оновлювалися. У 1910 р. генерал Товариства Ісуса

Франц Ксаверій Вернц (Franciszek Ksawery Wernz) опублікував доповнені статuti, відредаговані відповідно до нових розпоряджень Папи Римського і нових суспільних потреб (Wernz, 1911, s. 131).

Кожна із содаліцій мала мати свій окремий статут, мету, світське керівництво, а також модератора. Посаду останнього могла обіймати тільки духовна особа. Здебільша ним ставав засновник. Модератор був посередником між Церквою і мирянами, які належали до конгрегації, мав найвищу владу, без нього в організації не могло бути прийняте жодне рішення (Rejowicz, 1922, s. 150). Модератор мав право коригувати статут конгрегації на власний розсуд (Wernz, 1911, s. 138, 149). Духівника на посаду модератора призначав провінціал, а содаліцію повністю затверджував місцевий єпископ (Cieślak, 2013, s. 12). Варто відзначити той факт, що будь-який захід або форма активності в цих конгрегаціях не могли бути проведені без згоди або відома їхніх модераторів, тобто керівників, посаду яких завжди обіймав хтось із духовенства. Переважно цим модератором ставав отець з ордену єзуїтів.

Важливою частиною содаліції також була її рада, до якої належали світські особи. Вона складалася із префекта в чоловічій конгрегації або президентки в жіночій. Також були посади двох асистентів, секретаря, інструктора кандидатів, скарбника й кількох консультантів (Wojtoń, 1917, s. 218). Усіх їх обіймали миряни. Рада могла приймати окремі рішення шляхом голосування, але всі її ухвали набували чинності тільки після затвердження модератора (Wernz, 1911, s. 139, 151). Його правою рукою був префект або президент содаліції, який головував разом із ним на різних зібраннях. Президентів допомагали асистенти. Перший асистент заміщав префекта за його відсутності. Секретар вів усю необхідну документацію, записував протоколи зібрань. Консультанти давали поради щодо подальшої діяльності содаліції. Інструктор кандидатів інформував новоприбулих про статут конгрегації. Скарбник збирав пожертви і стежив за фінансами (Haduch, 1908, s. 152–153).

Кожна содаліція мала вибрати собі на титул якусь свято або одну з чеснот Богородиці. Також, за бажанням, вона могла додатково оголосити своїм патроном когось із святих (Wernz, 1911, s. 133). До прикладу, Содаліція панів у Коломиї була присвячена Непорочному Зачаттю Діви Марії, а її патроном був св. Юзеф (św. Józef) (АТЖКг-5, к. 5).

Статuti марійських содаліцій також передбачали, що їхні члени активно займатимуться суспільною діяльністю, зокрема навчатимуть інших катехизму, відвідуватимуть хворих або проводитимуть наукові заходи. Вид суспільної діяльності залежав від типу содаліції, тобто, якщо йшлося про релігійні конгрегації пань, то їхнім основним завданням було виховання своїх дітей відповідно до католицького віросповідання тощо (Wernz, 1911, s. 137). Натомість Конгрегація панів із Коломиї ставила перед собою два завдання: сформувати чоловіків із глибокими католицькими переконаннями, для яких релігія була не тільки формальністю, а й частиною життя, а також вдосконалювати суспільство, показуючи приклад гідних католиків (АТЖКг-5, к. 7–8).

Содаліція ділилася на різні секції: євхаристійна відповідала за участь содалісів у Святому Причасті, прикрашанні вітваря і костелу, а бібліотечна створювала бібліотеку конгрегації, наповнювала її літературою та організовувала різні наукові читання. Содаліси із секції милосердя займалися благодійною діяльністю. Вони відвідували

хворих, опікувалися сиротами, навчали катехизму дітей із неблагополучних родин. Секція суспільної праці займалася гуманітарною допомогою і проведенням патріотичних заходів. Кожен содаліс мав належати до однієї із секцій (Wojtoń, 1917, s. 222).

Прийняття до содаліції відбувалося щорічно в дату, визначену у статуті. Термін випробування кандидата перед остаточним прийняттям у конгрегацію тривав два місяці, впродовж яких він повинен був виконувати всі обов'язки, передбачені у статуті (Wernz, 1911, s. 141–143, 148). Кандидати в содаліцію називалися аспірантами. Під час прийняття майбутні содаліси ставали перед вівтарем і проголошували слова посвяти, у якій присягали на вірність Діві Марії. Після цього священник приймав содаліса до конгрегації. Треба зазначити, що Богородиця відіграла особливу сакральну роль для марійських содаліцій, оскільки була їхньою головною опікункою і саме Їй присвячена посвята. Здебільша прийняття нових членів відбувалося 8 грудня, на свято Непорочного Зачаття Діві Марії (Wojtoń, 1917, s. 219). В окремих випадках модератор мав право прийняти до содаліції без формальностей. Термін перебування був необмеженим. Відраховувати з неї дозволялося тільки через якесь порушення християнських норм або через невиконання обов'язків (Wernz, 1911, s. 145). Усім, хто перебував у складі содаліції, надавалися відпустки (АТЖКр-2, к. 47–50).

Кількість содалісів або содалісок могла бути різною. Наприклад, у Содаліції академіків у Львові, яку заснував 3 березня 1889 р. о. Стефан Братковський, на початку було 12 содалісів (АТЖКр-4, к. 15), а у львівській Содаліції вчительок на час заснування – 1897 р. – 150 осіб (Sprawozdanie..., 1904, s. 223). До прикладу, о. С. Заленський вказує, що на 1905 р. у Львові було 20 релігійних товариств під керівництвом єзуїтів, серед них – 8 марійських содаліцій (Załęski, 1906, s. 915). Загалом в усій Галицькій провінції на тоді налічувалося 126 конгрегацій такого типу (Puszka, 2009, p. 128).

Обов'язком кожного содаліса була участь у спільних Месах і Причасті, у зібраннях та секціях содаліції (Schneyder, 1917, s. 209). Загальні статuti рекомендували проводити содаліційні богослужіння раз у тиждень, за можливості – щонеділі й на кожне велике свято. Раз у місяць повинна бути проведена спільна свята комунія (Wernz, 1911, s. 133, 135). Наприклад, у статуті коломиїської содаліції записано, що її члени повинні щомісячно збиратися на спільні зустрічі та двічі в рік – на спільні урочисті богослужіння, які мають проводитися 8 грудня, на свято Непорочного Зачаття Діві Марії, і 19 березня, у день Святого Юзефа (АТЖКр-5, к. 8–9). Особиста молитва також була зобов'язанням содаліса. Існували навіть спеціальні молитовники для членів содаліцій. Цікавий пункт обов'язків – протистояння поширенню порнографічної продукції і заборона зберігати порнографію в будь-якому виді вдома, відвідувати аморальні вистави тощо (АТЖКр-1, к. 9–10).

Єзуїти щорічно організовували для содалісів реколекції. Духовні заняття треба було проводити кілька днів, бажано в період Великого посту, і закінчувати Причастям. При нагоді, реколекції мали бути закритими, тобто в ідеалі їхні учасники мали ізолюватися від зовнішнього світу. Дату реколекцій, а також їхню тривалість визначав модератор (Wernz, 1911, s. 135–136). Участь у них була обов'язковою. Якщо содалісові не виходило потрапити на реколекції, то він мав попередити модератора, а також рекомендувалося потрапити на них в інший час (АТЖКр-5, к. 10).

Марійські содаліції існували за пожертви своїх членів. За фінанси відповідав скарбник. Гроші використовували на організацію заходів, благодійність або оренду будівлі, у якій відбувалися збори конгрегації (Wojtoń, 1917, s. 223).

Однією із провідних ідей Товариства Ісуса з кінця XIX ст. було створення адміністративного органу, який би координував діяльність марійських содаліцій у регіоні. Першу спробу у процесі консолідації содаліційного руху здійснено 1896 р., але невдало. Лише перед Першою світовою війною єзуїтам вдалося створити координаційний орган, який об'єднував марійські содаліції Галичини.

Так, 1914 р. у Львові відбувся з'їзд чоловічих содаліцій. Захід тривав два дні – 31 травня і 1 червня. У події брало участь близько 300 осіб. Основним досягненням стало створення Крайової спілки чоловічих марійських содаліцій, яка об'єднала близько 28 конгрегацій. До них сумарно належало 1 288 членів, зокрема й делегати від Товариства Ісуса. Статут Крайової спілки розробили модератори і префекти содаліцій, які збиралися перед тим у єзуїтському конвікті в Хирові (Haduch, 1915b, s. 208, 210). Робота цього координаційного органу продовжувалася навіть після початку Першої світової війни.

Суспільна діяльність Товариства Ісуса і його взаємодія з мирянами не обмежувалася марійськими содаліціями. Для прикладу варто згадати ще одне релігійне товариство Галичини, діяльності якого сприяли єзуїти, – Товариство св. Зити. Членкинь, що належали до нього, називали «зитками». Причиною появи такого типу організацій у XIX ст. було те, що в соціальній структурі європейського населення з'явилася категорія дівчат і жінок, які походили з бідних родин і були змушені працювати слугами в багатих домах. Нерідко траплялися випадки, що ці дівчата або жінки опинялися у злиднях через звільнення з роботи або хворобу. Головне завдання Товариства св. Зити – опіка над такими особами. Перше таке товариство виникло у Кракові. Його ініціатором і засновником став єзуїт о. Казимир Рідл (Kazimierz Riedl), який популяризував культ св. Зити (Stowarzyszenia, 1906, s. 422–423). З часом зитки почали займатися добродійною діяльністю в кожному місті Львівської архидієцезії, де існували дома Товариства Ісуса. До товариств прихильно ставилися єпископи з кожної дієцезії, яка належала до Галицької провінції ордену єзуїтів. Так, наприклад, Тарнувський єпископ Леон Валега (Leon Wałęga) сприяв діяльності цих товариств, Краківський єпископ і кардинал Ян Пузина хвалив благодійну працю зиток, а Львівський архієпископ Юзеф Більчевський (Józef Bilczewski), хвалячи їхні заслуги, навіть зазначав, що було би добре, якби таке існувало в кожному місті архидієцезії (Głos, 1903, s. 38–39). Діяльність жіночих марійських содаліцій була пов'язана з духовною працею серед робітниць, що належали до Товариства св. Зити.

Отже, заснування релігійних конгрегацій серед мирян було частиною соціальної політики Римо-Католицької Церкви в останній чверті XIX – на початку XX ст. Поширеним видом таких організацій стали марійські содаліції. Особливу роль у цьому процесі відіграло Товариство Ісуса, яке мало давню традицію засновувати релігійні товариства мирян при своїх навчальних закладах, а згодом і резиденціях. Після ліквідації ордену 1773 р. кількість содаліцій зменшилася, а після відновлення 1814 р. такий вид діяльності не набув особливого поширення. Суттєвий поштовх до заснування нових релігійних товариств, а також вплив на ідею збільшення ролі мирян у житті Церкви мала соціальна політика Лева XIII.

На це вказує той факт, що утворювати організації серед мирян єзуїти активно розпочали в кінці XIX ст., зокрема після видання 1884 р. бреве «Frugiferas inter Sodalitates» й енцикліки 1891 р. «Regum Novarum». Саме тоді і спостерігається найбільше зростання кількості марійських содаліцій в усьому світі, зокрема й у Галичині.

Засновуючи релігійні товариства при костелі, отці залучали прихожан до духовного життя Церкви, чим підтримували християнську віру і зберігали вплив католицизму на суспільство. Марійські содаліції переважно існували при кожному місійному домі Товариства Ісуса в Галичині. Діяльність цих конгрегацій була спрямована як на внутрішнє самовдосконалення учасників, так і на активну працю в суспільній сфері. Содаліси відвідували богослужіння і реколекції, здійснювали паломництва, а також займалися благодійною діяльністю. Суспільна праця марійських конгрегацій полягала в організації урочистих і наукових заходів на релігійну й патріотичну тематику, навчанні грамоти робітниць та дітей із неблагополучних сімей, відкритті благодійних закладів харчування тощо. Єзуїти, які були модераторами конгрегацій, не тільки ініціювали і погоджували всі ці події, а й брали в них безпосередню участь. У підсумку діяльність марійських содаліцій у кінці XIX – на початку XX ст. мала на меті збільшити роль мирян у житті Римо-Католицької Церкви, зберігаючи її вплив серед усіх станів суспільства.

Проблематика статті потребує значно ширшого огляду й детальнішого дослідження. У перспективі варто розглянути спроби Товариства Ісуса утворити керівний орган, який би координував діяльність марійських содаліцій у Галичині. Було б доцільно дослідити суспільно-харитативну діяльність релігійних конгрегацій у галицьких містах, визначити їхню точну кількість і кількість осіб, що до них належали. Окрему увагу дослідникам треба звернути не тільки на марійські содаліції, а й на Товариство св. Зити, Товариство св. Юзефа, Братство доброї смерті тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Геник, М. (2016). Проблема миру в католицькій суспільній доктрині. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*, 10, 9–17.

Петраш, А. (2022a). Місіонерська діяльність Товариства Ісуса в м. Коломия (1896–1914). *Галичина*, 35, 96–108. <https://doi.org/10.15330/gal.35.96-108>

Петраш, А. (2022b). Місіонерська діяльність Товариства Ісуса в Станиславові (1883–1914 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, 38, 40–65. <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2022-38.125-137>

Шевченко, Т. (2005). *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI – середини XVII ст.* Львів: Свічадо.

АТJKr-1: Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego, m. Kraków (ATJKr), sygn. 604 (Czem jest Sodalicya Maryańska? Słowo od Sodalicyi Panów we Lwowie), 17 k.

АТJKr-2: ATJKr, sygn. 818 (Ustawy odpusty i przywileje oraz ceremoniał przyjęcia Sodalicyi Maryańskiej Panów), 64 k.

АТJKr-3: ATJKr, sygn. 1198–VII (Akta Sodalicyi Mariańskich 1881–1932), 575 k.

ATJKr-4: ATJKr, sygn. 1198–XII (Artykuły i referaty sodalicyjne z lat 1926–1933), 74 k.

ATJKr-5: ATJKr, sygn. 2227 (Ustawy Sodalicyi Maryańskiej w Kołomyi. 1904), 48 k.

Bartymowski, M. (1917). Sodalicye w Polsce. *Sodalis Marianus*, 16(9–10), 253–261.

Cieślak, S. (2013). *Działalność społeczno-kulturalna jezuitów galicyjskich w stowarzyszeniach katolickich 1856–1914*. Kraków: WAM, Akademia Ignatianum w Krakowie.

Głos biskupi o Stowarzyszeniu św. Zyty. (1903). *Przyjaciel Sług*, 2(3), 38–39.

Grzebień, L. (oprac.). (1996). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. <https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm>

Haduch, H. (1908). O istocie i zadaniach Kongregacji Mariańskiej. *Sodalis Marianus*, 7(5), 121–127.

Haduch, H. (1915a). Zasadnicze typy sodalicyi. *Sodalis Marianus*, 13/1–2, 32–38.

Haduch, H. (1915b). Związek kraj. męskich sodalicyi maryjańskich i zjazd delegatów tychże sodalicyi we Lwowie dnia 31 maja i 1 czerwca 1914 r. *Sodalis Marianus*, 13/4, 205–223.

Hr. Tarnowski o X. Załęskim. (1906). *Nasze Wiadomości*, 2, 594–597.

Kabat, E. (1996). Idee wychowawcze i działalność Sodalicyi Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym. *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*, 3/2, 73–99.

Krzysztofek, K. (2013). Sodalicye Mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w. *Studia z prawa wyznaniowego*, 16, 137–160.

Lawszuk, W. (2014). Sodalicya Mariańska kolegium jezuickiego w Grodnie w l. 1630–1773. *Słowo Ojczyste*, 3 (153), 6–17.

Mullan, E. (1912). *Sodality of Our Lady: studied in documents*. New York: P. J. Kenedy and Sons.

Petrash, A. (2022). Działalność jezuitów w Tarnopolu i Lwowie w latach 1852–1914. *Rocznik Przemyski. Historia*, 58/2(26), 93–116. <https://doi.org/10.4467/24497363RP LJ.22.004.17069>

Puszka, A. (2009). Sodalicye mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej. *Roczniki Humanistyczne*, 57/2, 121–158.

Puszka, A. (2018). Sodalicye Mariańskie na ziemiach polskich wobec wojny i odzyskania niepodległości w 1918 r. *Teka Komisji Historycznej Towarzystwa Naukowego KUL*, XV, 45–59. <https://doi.org/10.18290/teka.2018.15-5>

Pyszka, S. (1996). «Jedność»: *Organ Związku Katolickich Robotników, 1898–1902*. Kraków.

Rejowicz, W. (1922). Konferencje o pracach w sodalicyjach marjańskich (Dokończenie). *Nasze Wiadomości*, 6/29, 150–158.

Rozmaitości z sodalicyjnego prawa. (1909). *Sodalis Marianus*, 8/5, 286–289.

Schneyder, E. (1917). Sodalicyi maryjańskiej istota, cele, ustawy i znaczenie. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 204–210.

Sprawozdanie Sodalicyi Maryańskiej pp. nauczycielek lwowskich. (1904). *Sodalis Marianus*, 3/7, 222–228.

Stowarzyszenia sług pod wezwaniem św. Zyty. (1906). *Nasze Wiadomości*, 2, 421–424.

Tarnowski, S. (1917). Sodalicye Maryańkie i nasz stan religijny. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 195–203.

Wernz, F. K. (1911). Nowe ustawy zasadnicze sodalicyi maryjańskich istniejących przy domach o Kościołach Tow. Jezusowego. *Sodalis Marianus*, 10/3, 131–157.

Wojtoń, W. (1917). Z życia Sodalicyjnego. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 217–224.

Załęski, S. (1884). Trzechsetletni Jubileusz Kongregacyi Sodalistów Maryi. *Przegląd Powszechny*, IV, 229–337.

Załęski, S. (1885). Trzechsetletni Jubileusz Kongregacyi Sodalistów Maryi (Dokończenie). *Przegląd Powszechny*, V, 42–57.

Załęski, S. (1886). *O sodalisch Maryi*. Kraków: Nakładem Przeglądu Powszechnego.

Załęski, S. (1906). *Jezuici w Polsce* (T. 5. Cz. 2: Jezuici w Polsce. Porozbiorowej. 1820–1905). Kraków: Drukiem i nakładem W. L. Anczyca i Sp.

REFERENCES

Henyk, M. (2016). Problema myru v katolytskii suspilnii doktryni. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia*, 10, 9–17 (in Ukrainian).

Petrash, A. (2022a). Misionerska diialnist Tovarystva Isusa v m. Kolomyia (1896–1914). *Halychyna*, 35, 96–108. <https://doi.org/10.15330/gal.35.96108> (in Ukrainian).

Petrash, A. (2022b). Misionerska diialnist Tovarystva Isusa v Stanyslavovi (1883–1914 rr.). *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka: istorychni nauky*, 38, 40–65. <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2022-38.125> (in Ukrainian).

Shevchenko, T. (2005). *Yezuisky shkilnytstvo na ukrainskykh zemliakh ostannoï cherty XVI – seredyiny XVII st.* Lviv: Svichado (in Ukrainian).

Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego, m. Kraków (ATJKr), sygn. 604 (Czem jest Sodalicya Maryjańska? Słowo od Sodalicyi Panów we Lwowie), 17 k. (in Polish).

ATJKr, sygn. 818 (Ustawy odpusty i przywileje oraz ceremoniał przyjęcia Sodalicyi Maryjańskiej Panów), 64 k. (in Polish).

ATJKr, sygn. 1198–VII (Akta Sodalicyi Mariańskich 1881–1932), 575 k. (in Polish).

ATJKr, sygn. 1198–XII (Artykuły i referaty sodalicyjne z lat 1926–1933), 74 k. (in Polish).

ATJKr, sygn. 2227 (Ustawy Sodalicyi Maryjańskiej w Kołomyi. 1904), 48 k. (in Polish).

Bartymowski, M. (1917). Sodalicye w Polsce. *Sodalis Marianus*, 16(9–10), 253–261 (in Polish).

Cieślak, S. (2013). *Działalność społeczno-kulturalna jezuitów galicyjskich w stowarzyszeniach katolickich 1856–1914*. Kraków: WAM, Akademia Ignatianum w Krakowie (in Polish).

Głos biskupi o Stowarzyszeniu św. Zyty. (1903). *Przyjaciel Sług*, 2(3), 38–39 (in Polish).

Grzebień, L. (oprac.). (1996). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. <https://www.jezuici.krakow.pl/bibl/enc.htm> (in Polish).

Haduch, H. (1908). O istocie i zadaniach Kongregacyi Mariańskiej. *Sodalis Marianus*, 7(5), 121–127 (in Polish).

Haduch, H. (1915a). Zasadnicze typy sodalicyi. *Sodalis Marianus*, 13/1–2, 32–38 (in Polish).

Haduch, H. (1915b). Związek kraj. męskich sodalicyi maryjańskich i zjazd delegatów tychże sodalicyi we Lwowie dnia 31 maja i 1 czerwca 1914 r. *Sodalis Marianus*, 13/4, 205–223 (in Polish).

Hr. Tarnowski o X. Załęskim. (1906). *Nasze Wiadomości*, 2, 594–597 (in Polish).

Kabat, E. (1996). Idee wychowawcze i działalność Sodalicyi Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym. *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*, 3/2, 73–99 (in Polish).

Krzysztofek, K. (2013). Sodalicje Mężczyzn w Krakowie na przełomie XIX i XX w. *Studia z prawa wyznaniowego*, 16, 137–160 (in Polish).

Lawszuk, W. (2014). Sodalicya Mariańska kolegium jezuickiego w Grodnie w l. 1630–1773. *Słowo Ojczyście*, 3(153), 6–17 (in Polish).

Mullan, E. (1912). *Sodality of Our Lady: studied in documents*. New York: P. J. Kenedy and Sons (in English).

Petrash, A. (2022). Działalność jezuitów w Tarnopolu i Lwowie w latach 1852–1914. *Rocznik Przemyski. Historia*, 58/2(26), 93–116. <https://doi.org/10.4467/24497363RPLJ.22.004.17069> (in Polish).

Puszka, A. (2009). Sodalicje mariańskie uczniów szkół średnich Krakowa w XIX wieku i w okresie II Rzeczypospolitej. *Roczniki Humanistyczne*, 57/2, 121–158 (in Polish).

Puszka, A. (2018). Sodalicje Mariańskie na ziemiach polskich wobec wojny i odzyskania niepodległości w 1918 r. *Teka Komisji Historycznej Towarzystwa Naukowego KUL*, XV, 45–59. <https://doi.org/10.18290/teka.2018.15-5> (in Polish).

Pyszka, S. (1996). «Jedność»: *Organ Związku Katolickich Robotników, 1898–1902*. Kraków (in Polish).

Rejowicz, W. (1922). Konferencje o pracach w sodalicyjach marjańskich (Dokończenie). *Nasze Wiadomości*, 6/29, 150–158 (in Polish).

Rozmaitości z sodalicyjnego prawa. (1909). *Sodalis Marianus*, 8/5, 286–289 (in Polish).

Schneyder, E. (1917). Sodalicyi maryjańskiej istota, cele, ustawy i znaczenie. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 204–210 (in Polish).

Sprawozdanie Sodalicyi Maryjańskiej pp. nauczycielek lwowskich. (1904). *Sodalis Marianus*, 3/7, 222–228 (in Polish).

Stowarzyszenia sług pod wezwaniem św. Zyty. (1906). *Nasze Wiadomości*, 2, 421–424 (in Polish).

Tarnowski, S. (1917). Sodalicye Maryjańskie i nasz stan religijny. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 195–203 (in Polish).

Wernz, F. K. (1911). Nowe ustawy zasadnicze sodalicyi maryjańskich istniejących przy domach o Kościołach Tow. Jezusowego. *Sodalis Marianus*, 10/3, 131–157 (in Polish).

Wojtoń, W. (1917). Z życia Sodalicyjnego. *Sodalis Marianus*, 16/7–8, 217–224 (in Polish).

Załęski, S. (1884). Trzechsetletni Jubileusz Kongregacyi Sodalisyów Maryi. *Przegląd Powszechny*, IV, 229–337 (in Polish).

Załęski, S. (1885). Trzechsetletni Jubileusz Kongregacyi Sodalisyów Maryi (Dokończenie). *Przegląd Powszechny*, V, 42–57 (in Polish).

Załęski, S. (1886). *O sodalisyach Maryi*. Kraków: Nakładem Przeglądu Powszechnego (in Polish).

Załęski, S. (1906). *Jezuici w Polsce*. (T. 5. Cz. 2: Jezuici w Polsce. Porozbiorowej. 1820–1905). Kraków: Drukiem i nakładem W. L. Anczyca i Sp (in Polish).

Andrii PETRASH

*Leading Research Fellow
of the scientific and research Department
National Reserve «Ancient Halych»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6929-1844>

e-mail: Dertasiel@email.ua

Oleg ZHERNOKLEYEV

*Doctor of Historical Sciences (Dr hab. in History), Professor
Head of the Department of World history*

V. Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5897-0785>

e-mail: oleh.zhernokleiev@pnu.edu.ua

THE IDEA, STRUCTURE AND SOCIAL SIGNIFICANCE OF SODALITIES OF OUR LADY IN GALICIA AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE XX CENTURIES

An attempt has been made to characterize the peculiarities of sodalities of Our Lady in the context of the Society of Jesus social activities in Galicia in the late 19th and early 20th centuries. It is noted that the Sodality of Our Lady is a religious society of laypeople united by a certain professional or social affiliation, each of these congregations had its own statutes and was under the guidance of church authority. It was found that sodalities of Our Lady are the most common type of spiritual associations founded and cared for by the Jesuits, and the establishment of religious societies is a special part of the missionary work of the Society of Jesus. It is emphasized that the Jesuits not only founded sodalities but also led and constantly cared for their development. Based on the statutes and contemporary periodicals, the essence and purpose of creating these religious congregations in Galicia have been analyzed.

Special attention is given to the role of sodalities of Our Lady as a Catholic response to contemporary social issues and demands, particularly as an alternative to socialist movements. It is clarified that these congregations had a specificity as they not only engaged their members in certain religious practices within the Church but also attempted to combine the individual's religious life with their social activities. On the basis of papal encyclicals the influence of the Leo XIII social doctrine on the forms of missionary service of the Society of Jesus is determined. It is noted that the social work of the Jesuit order was part of the cultural events taking place in the Roman Catholic Church at that time. A multidisciplinary approach incorporating various research methods, including source analysis and synthesis, induction and deduction, has been employed. The principles of historicism, objectivity, comprehensiveness, integrity, and systematicity have also been observed. It is concluded that the establishment of sodalities of Our Lady was an attempt to reduce the barrier between the Catholic Church and laity by involving the latter in more active religious and social activities.

Keywords: Sodality of Our Lady, Roman Catholic Church, religious congregations, Society of Jesus, Jesuits, Galicia.